

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Afrika en de rechten van de mens

Schrijver, N.J.; Hendrix Huub

Citation

Schrijver, N. J. (2008). Afrika en de rechten van de mens. *Afrika Ter Discussie. Het Afrikacongres 2008: Bijdragen En Uitkomsten*, 53-56. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/13666>

Version: Not Applicable (or Unknown)
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/13666>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Afrika ter discussie

Het Afrikacongres 2008:
Bijdragen en uitkomsten

Buitenlandse
Zaken

6 Afrika en de rechten van de mens

Nico Schrijver, hoogleraar internationaal publiekrecht, Universiteit Leiden, en wetenschappelijk directeur van het Grotius Centre for International Legal Studies.

Afrika en de rechten van de mens hebben een lange geschiedenis met elkaar. Mensenrechten kwamen niet pas het Afrikaanse continent binnen door toedoen van het Westen. Ik beschrijf eerst de relevante tijdperken in de geschiedenis van Afrika en het Afrikaanse Handvest inzake rechten en plichten van mensen en volken. Dan besteed ik aandacht aan enige samenwerkingsverbanden in Afrika.

Prekoloniaal Afrika

Afrika kende op veel plaatsen intracommunautaire rechtssystemen. Er bestonden talloze gewoonten over hoe stammen en volken met elkaar omgingen en gewoonten over de verhoudingen tussen vorsten of tribale leiders en hun onderdanen. Zo hadden leden van stam- en volksverbanden participatoire rechten, onder meer om gehoord te worden en om deel te nemen aan besluitvorming. Ook stonden procedures open om te kunnen optreden tegen tirannieke vorsten. En er was een ingewikkeld netwerk van geschillenbeslechting met bemiddelings- en verzoeningsmechanismen door dorpsoudsten. Veel maar niet alles van dit intracommunautaire recht is verloren gegaan.

Kolonisatie van Afrika

De komst van het Westen in Afrika ging gepaard met ernstige schendingen van de rechten van de mens en de rechten van volken. De trans-Atlantische slavenhandel behoort tot de donkerste bladzijde. Ook werden Afrikaanse volken of stammen geconfronteerd met deportatie, etnicide (denk aan het uitroeien van de Herero's door de Duitsers in zuidwest-Afrika) en blanke overheersing. Zelfs na de onafhankelijkheidsgolf van de jaren zestig zette blanke overheersing zich soms voort (Ian Smith in Zuid-Rhodesië en het apartheidsregime in Zuid-Afrika). De strijd voor ontmanteling van het koloniale systeem en voor onafhankelijkheid was in feite een mensenrechtenstrijd. Afrikaanse landen, zoals Ethiopië en Liberia, die oude staatsverbanden vormen en als enige ook reeds lid waren van de Volkenbond, hebben zich vroeg ingezet voor erkenning van het recht op zelfbeschikking en dekolonisatie, zowel in de politieke organen van de Verenigde Naties als bij het Internationaal Gerechtshof.

Onafhankelijkheid

De meeste Afrikaanse landen verwierven rond het jaar 1960 onafhankelijkheid, met hardnekkige restanten van kolonialisme in de Portugese koloniën. Te midden van de dekolonisatiegolf kwam in 1963 de Organisatie van Afrikaanse Eenheid (OAE) tot stand en daarmee begon zich pan-Afrikaans recht te vormen. De OAE kenmerkte zich aan de ene kant door gemeenschappelijke strijd tegen koloniale overheersing en apartheid en voor zelfbeschikking en Afrikaanse eenheid en aan de andere kant door nadruk op soevereine gelijkheid en niet-inmenging in de binnenlandse aangelegenheden. Daarmee vielen de rechten van de mens lange tijd buiten het vizier van de OAE. Veel Afrikaanse staten werden snel eenpartijstaten. Geleidelijk raakten mensenrechten wel in diverse nationale grondwetten verankerd, en ontstond ook diversiteit en pluriformiteit in de eenpartijstaten. Een grote stap voorwaarts was de opstelling van het Afrikaanse Handvest inzake Rechten en Plichten van Mensen en Volken in 1981 in Banjul. Dit Handvest trad in 1986 in werking en gaf Afrika een eigen mensenrechtengezicht.

Afrikaans Handvest

Voortbouwend op de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens formuleert het Afrikaanse Handvest een aantal mensenrechten maar ook mensenplichten. Daarnaast formuleert het Handvest de rechten van de volken, ook wel aangeduid als collectieve rechten of solidariteitsrechten. Voorop staan het recht op politieke en economische zelfbeschikking en het recht om het koloniale en apartheidsjuk van zich af te schudden. Ook formuleert het Handvest het recht van volken op ontwikkeling, op een leefbaar milieu, het delen in het gemeenschappelijk erfgoed van de mensheid, en vrede en veiligheid. Een Afrikaanse Commissie voor de Rechten en Plichten van Volken werd ingesteld om het Handvest uitvoering te geven. Met weinig middelen, gehuisvest in Banjul, en met een geringe slagkracht heeft deze commissie relatief goed werk kunnen doen, onder meer via de instelling van special rapporteurs. Ter aanvulling op het Afrikaanse Handvest zijn ook afzonderlijke mensenrechtenverdragen opgesteld, onder meer ter bescherming van de rechten van vrouwen en de rechten van kinderen. Onlangs is een nieuw protocol aangenomen om ook een Afrikaans Hof voor de Rechten van de Mens in te stellen.

Samenwerkingsverbanden

Ook andere Afrikaanse samenwerkingsverbanden zijn van groot belang voor de rechten van de mens. Allereerst de omvorming van de OAE in een Afrikaanse Unie (AU) in 2000. In de constitutie van de Afrikaanse Unie hebben de rechten van de mens een veel duidelijker plaats gekregen. Opvallend is ook de zinsnede dat bij ernstige internationale misdrijven in een bepaalde Afrikaanse staat de Afrikaanse Unie andere staten kan machtigen tot humanitaire interventie. Daarbij wordt verwezen naar de drie ernstige internationale misdrijven die ook in het Statuut van Rome van het Internationaal Strafhof centraal staan: oorlogsmisdrijven, genocide en misdrijven tegen de menselijkheid.

Een betrekkelijk nieuw instrument is het African Peer Review Mechanism (APRM) dat nauw aan het New Partnership for African Development (NEPAD) is gelieerd. Het voorziet in onderlinge beleidsevaluaties (*peer reviews*), gebaseerd op macro-economische indicatoren en hulpstromen, maar ook op sociale doelstellingen en de millenniumdoelen, en op vrije en eerlijke verkiezingen. Respect voor mensenrechten wordt als zodanig nog niet getoetst maar dat kan nog komen. Hierover is het contact tussen het APRM en de UN High-level Task Force on the Right to Development heel nuttig.

Dan is er het Lomé-verdrag voor langdurige samenwerking tussen de Europese Unie en hun voormalige koloniën in Afrika, het Caraïbisch gebied en de Stille Oceaan (ACS-landen). Deze samenwerking op het gebied van hulp, handel en politieke dialoog figureert nu onder het Verdrag van Cotonou (2000-2020). Aanvankelijk kwamen de rechten van de mens in de Lomé-verdragen niet voor, al werd het samenwerkingsverband en in het bijzonder de Europese Gemeenschap wel met schendingen geconfronteerd. Een eerste botsing had plaats over het brute regime van president Idi Amin in Uganda in de jaren zeventig, waarvoor de EG moeilijk de ogen kon blijven sluiten. Het leidde tot het aannemen van de zogenaamde Uganda-richtlijnen in 1977 op grond waarvan de EG zich het recht voorbehield om ontwikkelingshulp op te schorten. Soortgelijke maatregelen werden toegepast in reactie op staatsgrepen in Afrikaanse landen. Omstreeks 1990, niet toevallig na het einde van de Koude Oorlog, kregen mensenrechten ook een plaats in de Lomé-verdragen. Bevordering van de rechten van de mens werd een zogenaamd essentieel element van de samenwerking, met gedetailleerde mechanismen voor consultatie, politieke dialoog en eventuele opschorting of zelfs beëindiging van samenwerking. Er kwamen ook diverse mechanismen voor de bevordering van het respect voor mensenrechten en de opbouw van een rechtsstaat.

De snelle ontwikkeling van internationaal strafrecht, zowel inhoudelijk als institutioneel, had ook gevolgen voor Afrika. Zo kwam in 1994 als kleiner zusje van het Joegoslavië-tribunaal het Internationale Straftribunaal voor Rwanda, met als vestigingsplaats Arusha (Tanzania) tot stand. Dit tribunaal heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van het internationale recht, onder andere wat betreft genocide en het brandmerken van massale verkrachtingen als misdrijf tegen de menselijkheid. Enkele jaren later kwam het tribunaal voor Sierra Leone. Berechting van een van de hoofdverdachten, voormalig president van Liberia, Charles Taylor, vindt plaats in een speciale kamer van dit tribunaal in Den Haag. Daarnaast houdt het pas opgerichte Internationale Strafhof in Den Haag zich bezig met ernstige internationale misdrijven en mensenrechtenschendingen in met name de Democratische Republiek Congo, Uganda, de Centraal-Afrikaanse Republiek en Sudan.

Conclusies

Uit dit korte overzicht blijkt dat mensenrechten en Afrika een lange geschiedenis met elkaar hebben. In de afgelopen decennia is een beter klimaat geschapen voor bevordering van en respect voor de rechten van de mens in menig Afrikaans land. Het is belangrijk om met kennis van de historische achtergrond en de culturele eigenheid van Afrika respect te hebben voor de regionale kenmerken van de eigen Afrikaanse visie op de rechten van mensen en volken, zonder daarbij de universele rechten van de mens en fundamentele vrijheden te compromitteren. Het is bemoedigend dat veel Afrikaanse landen niet alleen tot bekrachtiging van de wereldwijde mensenrechtenverdragen maar ook tot de toepassing daarvan overgaan, hoeveel dat ook met problemen gepaard gaat. Structurele aandacht voor de rechten van de mens moet in de toekomst integraal onderdeel zijn van het Afrika-beleid: continentaal, regionaal, bilateraal en lokaal.